

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "NICOLAE IORGA"

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE MEDIE

VOLUMUL XX
2002

MUZEUL BRĂILEI **EDITURA ISTROS**

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "NICOLAE IORGA"

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ANDREESCU, VIOLETA BARBU, EUGEN DENIZE,
ȘERBAN PAPACOSTEA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, TŪDŌS
KINGA

REDACTOR ȘEF
PAUL CERNOVODEANU

SECRETAR DE REDACȚIE
GHEORGHE LAZĂR

RESPONSABIL DE NUMĂR
Ovidiu Cristea

Revista "Studii și materiale de istorie medie" apare o dată pe an.

În țară revista se poate procura pe bază de comandă la Muzeul
Brăilei, str. Belvedere nr.1, tel./fax 0040239614725, Brăila, România.

La revue "Studii și materiale de istorie medie" paraît une fois par an.
Toute commande de l'étranger: Muzeul Brăilei, str. Belvedere nr. 1,
tel./fax 0040239614725, Brăila, România.

Corespondența, manuscrisele și publicațiile vor fi trimise pe adresa
Colegiului de redacție: B-dul Aviatorilor nr.1, 71247, București, tel.
01 2125337; fax 3110371

©, 2002, MUZEUL BRĂILEI EDITURA ISTROS
Str. Belvedere 1, Tel. 0239/614725

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "NICOLAE IORGA"

STUDII ȘI MATERIALE

DE

ISTORIE MEDIE

VOL. XX, 2002

SUMAR

IN MEMORIAM EMIL TURDEANU

VIOLETA BARBU, Emil Turdeanu (10 Noiembrie 1911 – 14 Ianuarie 2001).....	11
ANDREI PIPPIDI, Noi izvoare italiene despre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare.....	15
PETRE Ș. NĂSTUREL (Paris), Radu Vodă cel Mare și Patriarhul de Constantinopol Ioachim I-ul.....	23
ALEXANDRU MAREȘ, Povestea călugăriței care și-a scos ochii (<i>versiunea din codicele Drăganu</i>)	33
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI, Documente regăsite dintr-o arhivă pierdută.....	45
ANDRONIKOS FALANGAS (Iannina), Conflictele dintre Gabriel Báthory, Radu Șerban și Radu Mihnea pentru Țara Românească în lumina unui izvor grecesc necunoscut	53

ECONOMIE ȘI SOCIETATE

TŪDŌS S. KINGA, Testamentul și comportamentul testamentar al transilvănenilor din secolul al XVI-lea și al XVII-lea	63
---	----

"Studii și Materiale de Istorie Medie", vol. XX, 2002, p. 1-448

Chrestienne, que pour le bien general des hommes et l'accroissement des sciences et arts chez nous aussi bien que chez les Chinois, car c'est un commerce de lumiere, qui nous peut donner tout d'un coup leur travaux de quelques milliers d'années, et leur rendre les nostre; et doubler pour ainsi dire nos veritables richesses de part et d'autres. Ce qui est quelque chose de plus grand qu'on ne pense" (in a letter to R. P. Antoine Verjus, Hanover, 2 december 1697).

DISCUȚII

DESPRE MALACAȘENII DIN PINDUL MEDIEVAL.

ALBANEZI SAU VLAHI ?

FANIS DASOULAS

Destrămarea Bizanțului provocată de cruciații apuseni în 1204, înființarea cu puțin înainte a celui de al doilea stat bulgar și întărirea regatului sârb în aceeași perioadă, nu constituie decât punctul culminant al crizei prin care trecea Imperiul de Răsărit în ultimele două secole de existență. Aceasta a avut drept rezultat crearea în Peninsula Balcanică a mai multor centre politice, fapt care a scos la lumină zone geografice și populații puțin remarcate până atunci. Un exemplu caracteristic în acest sens, este atestat de cronică bizantină a împăratului Cantacuzino, care relatează despre expediția împăratului Andronic al III-lea Paleologul în Tesalia la 1334, și anume: "Pe când împăratul se afla în Tesalia, albanezii (*albanoi*) care locuiau în munții Tesalici, nesupuși unei puteri politice centralizate (*avasileutoi*), și care erau numiți de către conducătorii lor (*fyllarchoi*) Malacași (*Malakasioi*), Buii (*Bouioi*) și Mesariții (*Messaritai*), în număr de 12 mii de oameni, venind <la împărat>, i se închinară și îi promisese să îl slujească, de teamă că, venind iarna, vor fi vătămați de către Romei (*Romaioi*)¹, întrucât nu locuiau în vreun oraș, ci în munți și locuri inaccesibile, plecau iarna din cauza frigului și a zăpezii, căci considerau că pot fi ușor atacați când munții sunt acoperiți cu zăpadă..."².

Albanezii menționați în fragmentul de mai sus sunt nomazi autonomi (*avtonomoi nomades*), după cum susține însuși autorul într-o altă pagină a cronicii sale, adică sunt organizați în așa numitele "*farai*"³. Mulți cercetători, ținând cont de faptul că un asemenea mod de viață îi caracteriza de mai multe veacuri pe vlahi, consideră că autorul îi confundă pe aceștia din urmă cu albanezii⁴. Dimpotrivă, alții consideră că este

¹ Aici termenul "Romaioi" înseamnă "Greci". Vezi D.V. Vajakakou, *Shediasma peri ton toponymiton kai anthroponymikon en Eladi*, 1833-1962, "Athina" 67, 1964, 229-237.

² I. Kantakouzinos, I, 474, ed. Bonnæ.

³ "Fara" constituia o formă de organizare socială întâlnită la populații păstorești din Albania și Grecia, alcătuită din mai multe familii, legate între ele prin diverse grade de rudenie, și condusă, conform propriilor tradiții, de o căpetenie. Se caracterizează printr-un mod de viață nomad. În albaneză "farest" = neam, rudenie, rasă sau "fis" = trib, neam, origine, rudenie de sânge, apartenență etnică. Vezi N.H. Ghini, *Alvanocliniko lexiko*, Iannina, 1998, p. 204, 216.

⁴ F.K.H.L. Pouqueville, *Taxidi stin Ellada*, trad. în greacă Panajota G. Kotsou, Atena, 1994, p. 293, 294; P. Aravantinos, *Chronographia tis Epeirou*, I, Atena, 1856, 112, nota 1; *ibidem*, II, p. 105, 113; A.J. Wace, M.S. Thompson, *Oi nomades ton Valkanion*, trad. în greacă P. Karajorgos, Thessalonik, 1989, p. 267.

vorba chiar de albanezi⁵. După părerea lui G. Soullis⁶, de exemplu, Cantacuzino îi cunoștea destul de bine pe vlahi încât să îi poată deosebi de albanezi. Sunt de acord cu această ipoteză, dar se pune întrebarea, pe care vlahi îi cunoștea cronicarul bizantin? Conform unor surse contemporane, vlahii din secolul al XIV-lea sunt diferiți din punct de vedere al organizării lor sociale⁷, căci aveau și alte înțelepciuni în afară de păstorit, contribuind în același timp în mod considerabil la evidențierea a noi centre politice⁸. În plus, tipul de păstorit pe care îl urmează majoritatea lor nu constituie un mod de viață nomad, ci o profesie. Există însă și un alt grup de vlahi care până în secolul al XX-lea s-a ocupat cu păstoritul de tip nomad, fiind organizați în "farați" ca și albanezii lui Cantacuzino. Este vorba de așa numiții arvanitovlahi sau farsilioți (farsălioți), după cum îi numesc vecinii lor⁹. Se pare deci, că vlahii menționați anterior deja în secolul al XIV-lea duceau un mod de viață asemănător cu cel al unor grupuri albanofone. Aceasta reiese dintr-o hotărâre legislativă a lui Ștefan Dușan prin care impune organelor administrative să manifeste același tratament față de vlahi și albanezi¹⁰. Înțelegem că această hotărâre se referă la niște populații care nu se încadrau în limitele impuse de societatea feudalizată a epocii, fapt care îndreptățește calificativele folosite de Cantacuzino la adresa lor: *autonomoi nomades și avasileutoi*. Se pune întrebarea, dacă un cronicar medieval intra în asemenea amănunte sau, cum se obișnuia pe atunci, deosebea anumite populații după modul de viață pe care îl duceau, după spațiul geografic din care se trăgeau sau după legăturile lor cu puterea exercitată de împărat. Este probabil ca și albanezii lui Cantacuzino să fi fost amestecați cu alte grupuri etnice, dar proveniența lor din spațiul geografic al Albaniei l-a determinat pe cronicar să îi numească pe toți albanezi.

În spațiul muntos al Tesaliei, unde se impun prin importanța lor munții Pindului, sunt atestați păstori vlahi încă din secolul al XI-lea¹¹. Aceștia, dacă nu aveau

⁵ G. Soullis, *Peri ton mesaionikon alvanikon fylou ton Malakasion, Bouion kai Messariton*, în culegerea de studii a aceluiași autor, *Istorika meletimata*, Atena, 1980, p. 127-216; V. Panajotopoulos, *Provlimata dimografias kai geografias tou ellinikou chorou*, Atena, 1984, p. 23; Sp. Lambros, *I onomatologia tis Attikis kai I cis tin choran epoikisiss ton Alvanon*, "Epeteris Parnassou", 1, 1896, 179, nota 3.

⁶ G. Soullis, *op. cit.*

⁷ E. Sălănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor – Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII*, în culegerea de studii, *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 19. Vezi și P. Aravantinos, *op. cit.*, II, p. 309, nota 3; p. 310, nota 3; Kekaumenos, *Stratigikon*, Athena, 1993, p. 223.

⁸ Reprezentativ în acest sens este cazul celui de-al doilea stat bulgar și cel al Vlahiei Mari.

⁹ P. Aravantinos, *Monografia peri Koutsovlachon*, Atena, 1905, p. 34-39; N. Kasomouli, *Enthymimata stratotika tis epanastaseos ton Ellinon 1821-1833*, Atena, 1939, f. 1, 103-106; Pouqueville, *op. cit.*, p. 338-351.

¹⁰ S. Dusan, *Avtokratonas Servias kai Elladas. O kodikas noman*, trad. din iugoslavă în greacă L. Chatziprodrromizis, Atena, 1983, art. 76-83, 56-58.

¹¹ Anna Comnena, *Alexias*, ed. Leib, II, 24: "Însă în dreapta muntele care e numit de către localnici Kissavon coborâse în Ezevan, sat vlah care se află aproape de Andronia", Choniates, ed. Bonnaf, 841: "În legătură cu aceasta, și un altul deține munții Tesaliei, care acum se numește Vlahia Mare". Vezi și G. Soullis, *Vlachia – Megali Blachia – i en Elladi Blachia*, în *Istorika meletimata*, p. 489-497; D. Zakythinis, *Meletai peri tis Dloikitikis diairesis*, "Epeteris Etairias Byzantinon Spoudon" 18, 1948, p. 42-62.

aici așezări stabile, cu certitudine veneau vara pentru a-și paște turmele. Se mai știe că vlahii acelei epoci nu sunt străini de arta militară¹². Cum puteau, deci, albanezii lui Cantacuzino să se stabilească cu traiul în munții vlahilor fără să se confrunte cu aceștia din urmă? Presupunerea conform căreia s-ar fi putut confrunta între ei, iar albanezii i-ar fi expulzat pe localnici nu este confirmată de nici o sursă scrisă, dar nici de datele demografice care s-au menținut în veacurile următoare. Se pare, așadar, că pentru un oarecare timp, până când albanezii să fi părăsit munții Tesaliei, s-a produs conviețuirea lor cu vlahii. Cum au ajuns însă la această conviețuire? Deocamdată se întrerupe capitolul celor trei grupuri de albanezi menționate de Cantacuzino, căci nici un izvor ulterior nu atestă prezența lor în spațiul Tesaliei.

În schimb, în jurul anului 1359 își fac apariția în sudul Epirului și în EtoIoacarnania de azi unii arvaniți (*albanites*)¹³ care deveniseră atât de puternici încât, după cum menționează o sursă contemporană: "Regele Simion¹⁴, acordând cea mai mare grijă Vlahiei¹⁵, cedază toată EtoIia albanezilor", în timp ce mai jos spune: "și desemnează doi despoți din neamul albanezilor, unul dintre care, Ghinus Buias, luase Aheloon-ul și locurile învecinate, inclusiv Anghelokastro, iar celălalt, cu numele Petros Leosas, a luat Arta și Rogus"¹⁶. Regiunea pe care o conducea fiecare dintre cele două căpetenii nu pare să fi fost aleasă la întâmplare, ci pe baza elementului de rudenie etnică cu populațiile instalate acolo. Dacă presupunem că Buias are legătură cu buii lui Cantacuzino – am observat deja că cele trei neamuri își au denumirea după numele șefilor lor – atunci aceștia din urmă se instalaseră în EtoIoacarnania de azi. Ca să ajungă acolo au traversat partea de sud a lanțului muntos Agrafa, precum și munții regiunii Karpenisi, unde, probabil, își aveau pășunile încă de pe vremea când se aflau în Tesalia. Neamul lui Lioșa s-a instalat însă în sudul Epirului, iar ca să ajungă acolo au traversat munții de sud ai Pindului, unde și aceștia își păstraseră pășunile¹⁷. Dar în fruntea cărui neam se afla Lioșa? Răspunsul ni-l dă *Cronica Ianninei* care menționează: "în 1367 arvaniții fac incursiuni împotriva lui Toma Preljub, tiranul conducător sârb al orașului Iunnena", iar mai jos: "chiar și Petru Lioșa, împreună cu mazaracheii și malacașii, de același neam cu el, fac incursiuni timp de trei ani împotriva lui <Toma Preljub>". Observăm, deci, că Lioșa este conducătorul unui neam atestat pentru prima dată în scris, dar și a unui neam menționat deja în fragmentul lui Cantacuzino. Semnalăm aici și faptul că rândurile de mai sus îl deosebesc pe Lioșa și pe cele două neamuri conduse de el de

¹² Kekaumenos, 223: "protospătarul Nikoulitsas"; idem, 255: "în loc de excușiți i-a dat funcția comandant al vlahilor din Grecia"; Choniatis, 643, 644. Vezi și A. Vakolopoulos, *Istoria tou Neou Ellinismou*, I, Tesalonica, 1961, p. 239-240; A. Vincenzi, *I Blachia kai oi Blachoi ston Erotokrito*, în *Loini eis mnumin Andrea Kalokairinou*, Erakleion, 1924, p. 51-92.

¹³ Despre numele "albanezi" (*albanai*) și "arvaniți" (*albanites*) vezi D.V. Vajikakos, *op. cit.*, p. 248-252.

¹⁴ Conducător sârb al regiunii. Vezi D.M. Nicol, *To despotato tis Epeirou*, Atena, 1991, p. 201-206.

¹⁵ Despre Vlahia vezi Soullis, *op. cit.*

¹⁶ *Cronica Ianninei* (text grecesc), editat de L. Vranousis, *To chronico ton Ioanninon kai anekdatoon dimodi epitomin*, extras din "Epeteris tou Mesaionikou Archiou" 12, 1962, Atena, 1965, p. 79.

¹⁷ Vezi N. Kosmas, *Oi doiadoi tis Pindou*, "Epeiroitiki Estia", 4, f. 33, 1995, 14-20 și D. Evangelidis, *Apo tin palaia istoria tis Epeirou Thessalias*, "Epeiroitiki Zoi", 1, f. 3, 1946, 15-18.

ceilalți albanezi. În ceea ce îi privește pe mazaracheii, vor apărea foarte rar în izvoarele ulterioare. Probabil este vorba de un grup de albanofoni stabiliți în regiunea actualului district Thesprotia, unde s-a păstrat respectivul toponim Mazarachi și unde se mai vorbește un idiom albanez.¹⁸ Unde s-a stabilit cu traiul însă malacașii care spre deosebire de mazaracheii sunt mereu prezenți în sursele scrise? Constituiau oare și aceștia un grup de albanofoni? Dacă da, atunci de ce textele îi deosebesc de ceilalți arvaniți?

Înainte de a răspunde la aceste întrebări, aș vrea să trec în revistă două toponime atestate în platoul Poliță¹⁹, nu departe de Mejovo, și anume "Valca di Lioșani ața Mare și Valca di Lioșani ața Mică", adică Valea Lioșanilor cea Mare și Valea Lioșanilor cea Mică²⁰. Este vorba de toponime vlahice care denotă existența unui grup etnic cu numele "lioșani"²¹. Judecând după locul unde le întâlnim – una dintre cele mai bogate pășuni ale Pindului – concludem că au fost lăsate de un grup de păstori. Lucrul cert este că satul Mejovo încă din perioada medievală este locuit de vlahi²². Ca să fi păstrat lioșanii pășuni acolo trebuie să fi avut legături cu vlahii localnici. Dar care este legătura dintre lioșani și Petru Lioșa? Oare este vorba de malacașii din neamul acestuia din urmă, după cum menționează cronica? Trebuie să notăm aici că cele două regiuni desemnate prin cele două toponime fac hotar comun cu satul Malacași care poartă numele malacașilor din cronică²³. Acest fapt ne permite să presupunem că Lioșa conducea nu numai albanezi, ci și vlahi și acest caz constituie primul exemplu de amestecare a unor familii fruntașe de proveniență etnică diferită, datorită intereselor comune. Dacă mazaracheii și malacașii erau deopotrivă albanezi, de ce cronică îi deosebește de vreme ce aceștia ar fi putut să poarte numele conducătorului lor Lioșa, ca și în cazul builor? Probabil unii vlahofoni, anume malacașii, supranumiți lioșanii, s-au amestecat cu mazaracheii și și-au ales drept conducător pe Lioșa. Neamul acestuia din urmă se termină cu fiul lui, Iannis, în timp ce reședința lui administrativă Aria este ocupată de conducătorul albanez Ghin Buia Spata²⁴. Malacașii însă nu încetează să existe ci, dimpotrivă, atacă din nou Iannina, singuri de data asta, în frunte cu Ghinis Fratis²⁵. Se observă aici că malacașii de fiecare dată au o altă căpetenie, spre deosebire de albanezii care conform cronicilor sunt conduși numai de o familie (Bua). Acest Ghinis Fratis poartă un nume de botez de origine albaneză²⁶, nume pe care și l-au însușit și vlahii²⁷. Dimpotrivă, eponimul sau porecla este

¹⁸ P. Aravantinos, *Chronographia tis Epeiron*, 101; N.M. Leake, *Travels in Northern Greece*. IV, Amsterdam, 1967, p. 71.

¹⁹ G. Plataris, *To simeiomatari enos Metsoviti 1871-1943*, Atena, 1972, p. 252.

²⁰ *Ibidem*, p. 226.

²¹ Vezi G. Stannopoulos, *Voltes onomatologhes*, Atena, 1959, p. 204-209; Matilda Caragi Maroșeanu, *Dicționar aromân*, București, 1997, XXXIX.

²² *Cronica Ianninei*, p. 91: "Dar și pe mult respectatul Isaia, egumenul Mejovului, l-a bătut".

²³ Am depistat numele satului Malacași într-un document al arhivelor satului Anilio, regiunea Mejovo. Documentul este datat cu anul 1674 și constituie traducerea oficială a unui document turcesc care se află în arhivele Judecătoriai Supreme din Iannina. Nu cunosc o mărturie scrisă mai veche despre acest sat.

²⁴ *Cronica Ianninei*, p. 85.

²⁵ *Ibidem*, p. 86.

²⁶ Vezi M. Tiandafyllidis, *Ta oikogeneiaka mas Onomata*, Tesalonic, 1982, p. 14.

²⁷ G. Plataris, *Kodikas Chonuas Metsovou ton etou 1708-1907*, Atena, 1982, nr. 30.

vlahă – "frate" sau "frati", cum se pronunță în idiomul sudic al vlahilor din Grecia²⁸, corespunde românescului "frate", cuvânt pe care nici o altă limbă balcanică nu îl poate explica.

Într-un alt episod despre asediul Ianninei, malacașii atacă traversând cu bărcile lacul care scaldă orașul dinspre sud și est. În ajutor le vin arvaniții care atacă de pe uscat. Iarăși atestăm deosebirea albanezilor de malacași.

Ancul efectuat de malacași dinspre sud și est probabil constituie o primă mărturie despre spațiul geografic în care locuiesc. Acest spațiu se află la poalele munților Pind care ating văile Ianninei. Nu este întâmplător că această așezare geografică constituie în secolele următoare o parte a unei regiuni geografice mai largi care se numește Mulacași²⁹. Sugestia noastră conform căreia arvaniții textelor nu sunt numai albanezi ci și vlahi este întărită de același episod războinic care ne mai relatează că o mulțime de atacatori de toate neamurile (*pangenei*) a fost capturată de domnitorul Ianninei. Cronică mărturisește despre această mulțime următoarele: "Pe acei arvaniți îi împărți locuitorilor orașului întru supunere și astfel îi pierdură. Și le tăiașe nasurile acelor bulgari și vlahi"³⁰.

Nu ne vom opri la atacurile malacașilor împotriva Ianninei, care continuă în unii următori alături de familia conducătoare Bua. Trebuie să notăm însă că slăbirea puterii familiei Bua, destrămarea statului lor de către domnitorii Ianninei³¹, precum și prezența otomană în zonă micșorează capacitatea lor de a ataca Iannina. Astfel, puțin înainte de a preda orașul otomanilor (1430) îi găsim pe poziția de aliați ai conducătorului orașului³². Este posibil ca în timpul acestor atacuri să nu fi luat parte toți vlahii din zonă, ci doar un grup care își identifica interesele cu cele ale conducătorilor. După ocuparea otomană malacașii încetează să se mai prezinte ca un grup separat, numele lor însă rămâne ca apelativ al unei zone muntoase întinse a Epirului de azi. Astăzi în această zonă se vorbesc două limbi, și anume greaca, în partea vestică, și vlahă, în partea de est, utilizarea celei din urmă restrângându-se din ce în ce mai mult. La începutul secolului al XIX-lea călătorul francez Pouqueville notează că spațiul administrativ Malacași este locuit de 2390 de familii vlahofone și de altele 1449 de familii elinofone³³. La sfârșitul aceluiași secol epirotul Săvint Lambridis ne comunică că zona este locuită de 1572 de familii de vlahi și 2666 de familii elinofone³⁴. Nici un alt cercetător nu atestă vrcodată că în această zonă s-ar vorbi o altă limbă decât vlahă și greaca. Substratul toponimelor de altă proveniență decât cea greacă, atestate în zona elinofonă a Malacașului este în mare parte de origine vlahă. De exemplu: Grunios, Curanalta, Fundarosa, Parușa, Ciuca Nalta, Fiarica, Ghigoros, Olmos, Cutrolungu, Costelata, Coferita, Scripta, Furos, Chetrosu.

²⁸ N. Katsanis, N. Dinas, *Grammatiki tis koinis koutsouvlahkis*, Tesalonic, 1990, 12; T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, 1963, p. 41-43.

²⁹ Vezi I. Lambridis, *Epirotika meleimata*, Iannina, 1993, f. 4, 5; W. Martin Leak, *op. cit.*, p. 165.

³⁰ *Cronica Ianninei*, p. 88.

³¹ Giuseppe Schiro, *To chroniko ton Tokon*, Iannina, 1969, p. 40.

³² *Ibidem*, 34; *Cronica Ianninei*, ed. Bonnac, MDCCCXLIX, p. 236.

³³ Pouqueville, *op. cit.*, p. 315.

³⁴ I. Lambridis, *op. cit.*, f. 4, p. 9.

Frigeos etc.³⁵. Astăzi termenul geografic Malacași nu se mai folosește. S-a păstrat însă numele satului de vlahofoni Malacași din regiunea Mešovului³⁶, precum și în regiunea Atenci sub forma "Malacasa"³⁷. Primul dintre acestea constituie singurul sat vlah care era locuit până recent de două categorii de vlahi, arvanitovlahii și vlahii, ultimii nefiind desemnați cu un nume special. Aceste două categorii locuiau în două mahalale diferite, vorbeau două idiomuri diferite și nu se căsătoreau între ei. Arvanitovlahii au păstrat până înainte de cel de-al doilea război mondial organizarea lor sub formă de fara, condusă de familia Barda. Acest nume pare să fie de origine albaneză³⁸. Este curios și faptul că buii n-au lăsat nici un toponim în zona pe care au avut-o sub stăpânirea lor, în timp ce cronică lui Sphrantzes menționează această zonă cu numele de Vlahia Mică³⁹. Dimpotrivă, sunt atestate toponimele Buga și Buiani în regiuni albanofone din sudul Greciei⁴⁰, precum și Buianu în Meșovo⁴¹ și Buianides în satul Lesinița⁴², toate fiind sate de vlahofoni ale Epirului. De asemenea în Albania găsim forma Buiana⁴³ ca denumire de rău, dar și numele Constantin Boennes⁴⁴ pe care numeroase izvoare scrise îl menționează ca existând în secolul al XIII-lea în spațiul Albaniei de azi. Semnificativ este și toponimul Lioșa⁴⁵, atestat într-o zonă a regiunii Atenci unde odinioară se vorbea un idiom al limbii albaneze.

Din cele relatate mai sus reiese că unii vlahi i-au urmat pe albanezi în sudul Greciei și s-au identificat cu ei. Unii albanezi, la rândul lor, s-au refugiat în zone locuite de vlahi, unde au și fost asimilați. Ar trebui să devină clar că în secolul al XIII-lea și al XIV-lea nu exista conștiința națională, așa cum o concepem azi. Conștiința fiecărui om nu depășea limitele unei grupări etnice sau a conducătorului local în serviciul căruia se aflau. Elementul distinctiv este stabilit de categoria socială și profesională a căreia aparținea un anume individ, dar și de locul lui de proveniență. Pe de altă parte, elementul care unește anumite grupuri etnice este religia și sanctitatea cu care acestea învâluie un domnitor. La aceste criterii trebuie să raportăm cele trei neamuri la care se referă Cantacuzino în cronică sau ca să putem face anumite elucidări în ce le privește. Nu se știe, deci, dacă albanezii care la începutul secolului al XIV-lea se aflau în spațiul Tesaliei

³⁵ K.D. Mertzios, *Synbolli cis tim ermincia ton Xenon epeiratikon toponymion*, "Epeirotika Chronika", 9, 1934, p. 182-202; A. Lazanis, *Toponymia katsanocharion*, "Epeirotiki Estia", 28, 1979, f. 325-326, p. 433-443; f. 327-328, 667-675; f. 329-331, 864-869; f. 332, 1058-1064; Ch.I. Soulis, *Toponymikon ton Choulfanadon*, "Epeirotika Chronika", 7, 1932, p. 216-245.

³⁶ Vezi mai sus, nota 23.

³⁷ A. Gerondas, *Oi Arvanites tis Attikis*, Atena, 1984, p. 26.

³⁸ M. Triandafyllidis, *op. cit.*, p. 77.

³⁹ Sphrantzes, *Bonnac*, p. 414.

⁴⁰ Sp. Lambros, *op. cit.*, p. 185.

⁴¹ G. Plataris, *To simeiomatari...*, p. 252.

⁴² K.E. Oikonomou, *To toponymiko tis periodris Zagoriou*, Iannena, 1991, 518; I. Lambridis, *op. cit.*, f. 4, 16, susține că eponimul Buias este purtat de veacuri de o familie din Lesinița, regiunea Zagori. Mai jos menționează că la început aceștia se numeau "Buii" și "Buiani".

⁴³ S. Liakos, *I katagogi Alvanon kai Roumanon*, Tesalonic, 1970, p. 33; K. Sathas, *Ellinika anekdota, Tzane Koronaiou, Boua andragathimata*, I. Atena, 1867, pune originea familiei de domnitori albanezi Bua în legătură cu toponimul Buiana sau Boiana din Albania.

⁴⁴ C.G. Pitsakis, *Question "albaneses" de droit matrimonial les surces juridiques byzantines*, în culegerea de studii, *Oi Alvanoiton Maseiona*, Atena, 1998, p. 178.

⁴⁵ K. Biris, *Arvanites: oi dorieis tou neoterou ellhismou*, Atena, 1960, p. 90, 91.

erau doar albanezi sau erau albanezi care au adus cu ei și vlahi. Ceea ce se întrevede însă este că venirea lor a incitat pe vlahii Pindului care locuiau deja acolo. Aceasta se datorează identificării celor două populații, ambele fiind organizate după un model arhaic, iar dușmanul lor comun fiind feudalizarea societății balcanice care a culminat în secolul al XIV-lea atât în regiunile bizantine, cât și în cele ale regatului sârb⁴⁶. În consecință s-a produs amestecarea familiilor conducătoare a celor două grupuri etnice⁴⁷. Devine semnificativ în acest sens numele eventualului vlah Mirsi Macatzanos⁴⁸, generele conducătorului de origine albaneză Bua, cel al "servoarvanitovulgarovlahului" Vogoi⁴⁹, precum și al lui Lioșa, persoane pe care le întâlnim în cronicile epocii.

Cu siguranță identificarea intereselor celor două grupuri etnice s-a abătut de la scopul ei inițial. Chiar și atunci când conducătorii lor se stabilesc cu traiul în câmpie, aceștia se transformă în feudali, având de data aceasta ambiții mult mai mari decât protejarea turmelor și a neamurilor conduse de ei. În acest cadru de transformări trebuie să plasăm și atacurile lor împotriva ianninci. De altfel, acești conducători nu se mai află în fruntea unor nomazi, de care sunt legați prin anumite grade de rudenie, ci a unor grupuri sociale mult mai largi, de diverse origini și cu o mai variată divizare socială, de către care ei înșiși vor fi influențați. Același lucru se întâmplă și cu grupurile înrudite între ele care i-au urmat în câmpie, unde din nomazi se transformă în agricultori, păstori transhumanți, militari⁵⁰. Când conducătorii lor își pierd puterea, emigrează spre sud, fapt confirmat atât de vorbitorii de limbă albaneză atestați în sudul Greciei, cât și de existența unor toponime care denotă că au fost lăstate de albanezi, care la sfârșitul secolului al XIV-lea, stăpâneau partea de vest a Greciei centrale⁵¹. Numai că ultima lor mișcare spre sud nu se datorează acelorași motive, care i-au adus din Albania în Tesalia și din Tesalia în Grecia de Vest. Acum nu mai sunt "nomazi autonomi", ci militari gata să slujească noilor conducători precum o și făceau⁵². Dimpotrivă, Malacașii, care erau mai alți vlahi, au rămas în munți, în afară de un mic grup care și-a unit soarta cu cea a albanezilor. Aceștia nu-și căutau patria, ci o aveau deja la venirea albanezilor pe pământurile lor și au continuat să lupte pentru ea. Astfel, când vin otomanii, Malacașii reușesc să obțină de la aceștia importante concesii politice, dar mui ales reinnoiesc vechi privilegii militare, creând astfel primele "armatolikia" în Balcani⁵³. Faptul că într-o anumită perioadă lor s-au aliat albanezilor veniți pe pământurile lor, nu înseamnă că aveau același nivel

⁴⁶ Vezi G. Ostrogorsky, *Istoria Byzantinou Knatous*, trad. în greacă I. Panagopoulos, III, Atena, 1989, 36-40 și G. Castellani, *Istoria ton Balkanon (14os - 20os aionas)*, trad. în greacă Vasiliki Alipheri, Atena, 1991, p. 51-64.

⁴⁷ A. Vakalopoulos, *op. cit.*, p. 208-211.

⁴⁸ *Cronica Ianninei*, ed. L. Vranousis, *To chroniko ton Ianninon...*, 92; L. Lambridis, *op. cit.*, f. 4, p. 12.

⁴⁹ *Cronica Ianninei*, ed. Bonnac, p. 238.

⁵⁰ Sp. Lambros, *op. cit.*, 182; D. Nicol, *op. cit.*, p. 305-322.

⁵¹ Vezi I.G. Skoulidas, *Metoikiseis alvanophon ston elladiko choro*, extras "Epeirotika Chronika", 33 (1998-1999), 284-289; Maria Mirchail-Dede, *Oi Ellines arvanites*, Atena, 1997, 112-128; A. Vakalopoulos, *op. cit.*, 30-34; Sp. Lambros, *op. cit.*, p. 191.

⁵² K. Sathas, *Toukokratoumeni Ellada*, I, Atena, 1995, 34.35; K. Biris, *op. cit.*, p. 156-203.

⁵³ A.D. Keramopoulos, *Ti einai oi Koutsovlachoi*, Atena, 1939, 95, nota 3; p. 125-129; 136-144; N. Katsomoulis, *op. cit.*, p. 1-128.

cultural, aceleași valori și aceleași principii. Un exemplu caracteristic este faptul că vlahii, deși aveau din vechime tradiții și organizare militară⁵⁴, utilizau armele în alte scopuri decât albanezii. Dacă pe de o parte vlahii erau și continuau să fie paznici ai trecerilor pe care le locuiau, fără însă să se gândească să slujească vreun domnitor, pentru bani și prăzi, albanezii pe de altă parte se înrolau ca mercenari, ajungând până în Europa⁵⁵.

⁵⁴ S. Liakos, *I katagōgē ton Armonion*, Tesalonik, 1965, 13-17; M.G. Tritos, *I patriarchiki exarchia Mesovou (1659-1924)*, Iannina, 1991, p. 38.

⁵⁵ T.P. Giouhalas, *Ellinika eponyma, onomata kai toponymia ton alvanikon koinotiton tis Kato Italias kai tis Sikelias*, Atena, 1993, 11-13; K. Sathas, *op. cit.*; K. Biris, *op. cit.*, p. 162-172.

NOI ȘTIRI DESPRE EXPORTUL DE CEREALE PRIN CETATEA ALBĂ ȘI GURILE DUNĂRII (PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA)

ȘTEFAN ANDREESCU

La Caffa, în Crimeea, la fel de altminteri ca în metropolă – la Genova –, dar și în alte orașe italiene, a funcționat un așa-numit *Officium Victualium*, care se ocupa cu aprovizionarea orașului cu alimente, în special cu grâne. Acest serviciu administrativ era operativ, aidoma celui din Genova, încă din secolul al XIV-lea. Membrii săi erau în număr de patru și dețineau funcția cu pricina timp de un an și jumătate. Sarcina lor era precis definită în statutul Caffei din 1449: "Et habeant dicū officiales atque habere debeant bonam diligentiam et curam in faciendo quod hec urbs sit semper munita victualibus et miliis".

Profesoara Sandra Origone, de la Universitatea din Genova, a tipărit actele păstrate într-un registru ținut de acești *officiales victualium* din Caffa, pentru răstimpul 1421-1453. Câteva din documentele cu pricina ne interesează în cel mai înalt grad, deoarece sunt de natură să limpezească definitiv o controversă istoriografică românească, de care ne-am ocupat acum câțiva ani, în studiul intitulat *Problema exportului de cereale din țările române către spațiul pontic în secolul al XV-lea*¹.

Să reamintim pe scurt despre ce era vorba.

Mai întâi, P. P. Panaitescu, pe temeiul examinării privilegiilor comerciale emise de domnia Moldovei, începând cu cel din 1408, dăruit de voia Alexandru cel Bun negustorilor din Liov, a susținut că grânele nu erau un articol de export moldovenesc, deoarece nu figurează menționate în aceste privilegii. Același raționament l-a făcut istoricul citat și în cazul Țării Românești. După părerea sa, grânele au început să fie exportate din spațiul românesc abia către sfârșitul secolului al XV-lea. Și, de fapt, de o dezvoltare "mai intensă" a agriculturii nu s-ar putea vorbi decât din veacul următor.

Cealaltă poziție, diametral opusă, aparține istoricului marxist-stalinist Barbu T. Cămpina și a fost adoptată și în tratatul *Istoria României*, tipărit – incomplet! – sub egida Academiei la începutul anilor '60. De astă dată s-a susținut că, în primul veac de existență a statelor românești, agricultura a cunoscut un progres neconținut, mai ales grâul având în această epocă o "răspândire largă". Dar, pe măsura creșterii "forțelor interne de producție" și a "circulației interne de mărfuri", negustorii genovezi, care în epoca anterioară, a dominației tătare, ar fi exploatat nemilos resursele economice locale, au fost eliminați treptat din zonă, ajungându-se ca la mijlocul veacului al XV-lea să nu mai existe nici o "legătură" între grânele românești și genovezii de pe litoralul pontic.

Lăsând la o parte argumentele de care ne-am folosit spre a combate, deopotrivă, cele două teze, să vedem fără nici o altă zăbavă ce ne spun documentele editate de

¹ Apărut în SMIM, XVII, 1999, p. 111-127.